

Kulturális-közéleti havilap, harminckilencedik évfolyam

2013 augusztus Ról-ról

Takács Ferenc: Egy illúzió múltja (Végel László: Neoplanta, avagy az Ígéret Földje. Városregény, Noran Libro, Budapest, 2013.)

Most már tudjuk, hogy egy kitalált történettel áltattuk magunkat. Végel László egy régebbi esszékötetében (*Peremvidéki élet*, 2000) olvasható ez a mondat.

Igen fontos mondat, ugyanis ez a kitalált történet és a hozzá kapcsolódó önáltatás voltaképpen az 1980-as évektől fogva Végel alaptémája: a peremvidéki létforma és a belőle sarjadó szellemipozíció-lehetőségek, az etnikai, nyelvi, kulturális és vallási hibriditás, az egység és egyformaság halálos kényszereinek (köztük minden ilyen kényszer leghalálosabbikának: a nacionalizmusnak) az élet nevében ellenállni képes heterogeneitás. S mindezek megtestesülése, a *hontalan lokálpatrióta* (ahogy Végel nevezte magát 1992-es *Lemondás és megmaradás* című kötetének egyik esszéjében) otthona, Újvidék, a város és az ember, Végel megfogalmazásában: *a polisz lakosa, a szabad újvidéki polgár*.

Egyben igen keserű mondat, hiszen tagadásával ezt a pozitív értéket vágyképnek nyilvánítja, valóság helyett fikciónak, tény helyett ábrándnak. *Egy kitalált történettel áltattuk magunkat* – hosszú és keserves írói és gondolkodói út végpontja ez a megállapítás, amely azért volt hosszú és keserves, mert gyakran tűnt úgy, hogy a történet talán mégsem kitalált történet, vagy nem minden elemében az, hogy ígérete talán beteljesülhet, sőt itt-ott be is teljesült, legalábbis annyira-amennyire. És hatott – nevezzük így – a kitalálás pátosza s a pátosz éltetői, a hit és a remény is. Végel mégis eljutott az illúzióval való leszámolásig, képes volt elengedni legbensőbb hitének és legföltettebb reményének a kezét, miután felismerte – mint *Hontalan esszék* (2003) című kötetében írja –, hogy *a remény gyengíti az embert, a reménytelenség erőt kölcsönöz neki*. És ehhez a felismeréshez nem is volt szüksége a történelem praktikus segítségére: Jugoszlávia véres széthullására és a szerb nacionalizmus totális hatalomátvételére, amely persze gyakorlati szinten is képtelenségnek, egyben végérvényesen lezárt ügynek nyilvánította a *kitalált történetet*.

Ennek a reménytől a reménytelenségig, a gyengeségtől az erőig vezető útnak az állomásai Végel munkái. Formájuk – az első pályaszakasz „tisztá” regényei, az *Egy makró emlékiratai* (1967), az *Áttüntetések* (1984) és az *Eckhart gyűrűje* (1989) után – egyre elegyesebb: Végel az utóbbi évtizedekben tudatosan törekszik az írástechnikai hibriditásra és heterogeneitásra, s láthatólag kötelezően áthágandónak tartja a „tisztá” irodalmiságot a vallomásos, tényfeltáró és diszkurzív írástartományoktól elválasztó határokat. Könyvei – oldott egymásutánban – vallomások, naplók, esszéfüzerek és regények, melyek elegyes vagy hibrid jellegére gyakran műfajmegjelölő alcímük is felhívja a figyelmünket: esszénapló (*Wittgenstein szövőszéke*, 1995), esszéregény (*Exterritórium*, 2000), naplóregény (*Bűnhődés*, 2012).

Ilyen legújabb könyve is, a „városregény” alcímmel ellátott *Neoplanta, avagy az Ígéret Földje*. Kitalált történet a kitalált történetről: Újvidék városáról szól, egyben annak az illúzióknak a valóságáról (vagy valótlanóságáról), amely Végel irodalmi képzeletében az „Újvidék” nevet viseli. Mindezt további paradoxon bonyolítja: a valóságos Újvidék is *kitalált* város, ugyanis – más városokkal ellentétben – nem létrejött, hanem létrehozták, azaz *művileg alkották meg*, akár írója a regényt. Az errefelé élő németek, szerbek és magyarok (számukat zsidók, románok, szlovákok, horvátok, ukránok, ruszinok, spanyolok, hollandok, örmények, romák és bolgárok szaporították), elhatározták, hogy szeretnék egy rendes várost maguknak a Duna partjára a péterváradai erőddel átellenben, a Pétervárad Sándok nevezetű katonai település helyén. 1748-ban Mária Teréziához folyamodtak – folyamodványukat a megfelelő pénzzel meg támogatva – a „szabad királyi város” címéért és jogáért. A császár asszony teljesítette kérésüket, s mikor megtudta, hogy a folyamodók mindenre gondoltak, csak arra nem, hogy mi legyen a város neve, ezt írta rá az okiratra, persze latinul: „Neveztesék Neoplantának, és hívja minden nép a maga nyelvén.”

Erről a Neoplantáról (Újvidékről, Novi Sadról, Neusatzról) szól Végel könyve. Fikcionalizált önéletrajz, város- és régiótörténet, politikai publicisztika, szociológiai tanulmány, családkrónika, rémtörténet, erkölcsi *exemplumok* antológiája, szatirikus anekdotafüzér – azaz még leginkább regény, a hibrid és heterogén (ha mindenáron ragaszkodunk hozzá: a posztmodern) fajtából. (*Ábrahám kése* című 1988-as esszékötetének egyik írásában Végel felsorolt számos, általa posztmodernnek tartott irodalmi jellegzetességet. Ezek közül több is ráillik mostani új regényére: a *Neoplantát* „homogén formák” helyett „radikális eklekticizmus” jellemzi, módszere szakít „az elidegenedett nyelvi homogeneitással”, „az idiolektus uralmának” megdöntésére és a „nyelvi monoteizmus” trónfosztására tör.)

A *Neoplanta, avagy az Ígéret Földje* nem csupán regénypoétikailag, hanem számtalan apróbb-nagyobb részlet, motívum vagy tematikus elem révén is tartja a kapcsolatot Végel korábbi munkáival, pontosabban begyűjti, érezhetően valamiféle összegző célzat jegyében, az életmű rekapitulálásra érdemesnek tartott motívumait. Ezek között még virtuális motívum is akad, olyan, amelyik csupán *ezután lesz majd* része az életműnek. Valamikor 1985-ben egy titokzatos idegen érkezik Berlinből a városba. Rózsacsokrot küldet egy hasonlóképpen titokzatos Olga nevű hölgynek, aki – talán – a féltestvére. A férfit Franz Schlemihlnek hívják, de mint elmondja, van, hogy Franje Slemilnek írják a nevét, s még az is lehet, hogy Slemil Ferenc a valódi neve: beismeri, hogy *maga sem egészen bizonyos az igazi nevében*.

A titokzatos idegen valójában nem Berlinből érkezett Újvidékre, hanem Végel László régóta író, de eddig még elkészületlen munkájából, a Chamissótól ismert történetet transzponáló regényből, amely a *Schlemihl fattyúja* munkacímét viseli (bevezető fejezete a *Híd* című folyóirat 1998. decemberi számában volt olvasható). Kétszeresen enigmatikus betét: egy nem létező regényből lép át egy létezőbe, a figura nevének nyelvi hármassága pedig mintha magára a városregény regényvárosa, Neusatz–Novi Sad–Újvidék német–szerb–magyar névhármasára rimelne.

De találunk tárgyi motívumot is a regényben, létező, valóságos entitást, amelyet Végel már korai műveiben is jelképi szerepkörben léptetett fel. Az újvidéki főtéren található – *volt* található – a Dornstädter cukrászda – szimbolikus tereppont megannyi Végel-írásban. Itt játszódik az *Áttüntetések* (1984) nyitóképe, ugyanerre a helyszínre tér vissza újra meg újra a szerző naplóiban és esszégyűjteményeiben, ugyanerről szól a „Rudolf Schmitz úr Újvidéken átutazva Tisma úr tiszteletére renoválni kívánja a Dornstädter cukrászdát” című tárcsa, amely a 2006-os évszámot viseli a szerző honlapján. A *Neoplanta, avagy az Ígéret Földjében* is ugyanilyen fontos szerepet kap a hajdan bécsi és budapesti kávéházakkal is versenyképes műintézet.

Feltartóztathatatlan állagromlása, mely nagyjából az 1942-es magyar bevonulás és a tömeggyilkos „razzia” idején kezdődik, Újvidék és „Újvidék”, a valóság és az eszme leromlási és elporladási folyamatát képezi le allegorikusan, míg létrehozójának és tulajdonosának, Dornstädter úrnak eltűnése a háborúban (hogyan zsidóként vészett oda, vagy németként végeztek vele, nem tudható) az újvidékiek közös sorsképletét emblematizálja. A cukrászda fizikai lepusztulását nevének gyakori megváltoztatása kíséri, amelyet a politika cikcakkjai vezérelnek: a felszabadulás után – egy átmeneti tejszárdafázist követően – a „Moszkva” nevet kapta, de amikor Sztálin kiátkozta a jugoszláv kommunistákat, „Zágrábra” keresztelték át; aztán 1990-ben, a horvátokkal vívott háború idején persze megint új nevet kapott, azóta az „Atina” (azaz „Athén”) városnév olvasható a bejárat feletti portálon, ki tudja, miért, milyen megfontolásból.

1944-ben itt, a Dornstädter cukrászdában játszódik le, mégpedig a város szeme láttára, Újvidék erkölcsi lemészárlása – mintegy a néhány évvel korábbi tömeggyilkosság *pendant*jaként. Sukovic elvtárs, aki partizánparancsnokból avansált cukrászdaigazgatóvá, mulatságot rendez a szovjet tisztbajtársaknak. Kívánságukra a népfelszabadító hadsereg biztonsgisaival összetereteti a város polgári származású, gyanús szociális hátterű, ám kívánatos leányait-asszonyait, és a Dornstädterben a kiéhezett és részeg oroszok rendelkezésére bocsátja őket. Az egybegyűlt járókelők az utcáról nézik végig a szörnyű orgiát – közülük sokan látható élvezettel figyelik önmaguk és városuk szégyenét és megcsúfoltatását.

Ilyesféle jelenetek és történetek, hol tényszerűek, hol fiktívek, mozaikja a regény. Kettős elbeszélői keret fogja közre őket, párbeszédés elbeszélés: a regény névtelen magyar narrátora, miközben felidézzi életét, egy másik elbeszélés hallgatója és közreadója, Lazo Pavletic szerb fiákeresé. Ifjúkorában ismerkedett meg vele, még akkor, amikor Szenttamásról beköltözött az újvidéki gimnázium kollégiumába – most, évtizedekkel később, Lazo egy utolsó sétakocsikázásra viszi a városban az elbeszélőt. Ennek a kocsikázásnak a során idézik fel nagyon is különböző, mégis egymásba fonódó történetüket, amely egyben Újvidék és „Újvidék” története is.

Viszonyuk az Éné és a Másiké. Az Én – amint ez a figura életrajzi utalásaiból kiviláglik – Végel konfesszionális alakmása, közvetlen és alanyi jelenlét, míg a Másik ennek az Énnek a kivetítődése, riasztó inverze, egyben vágyott kiegészítője, képzeletben megalkotott létalternatívája. *(Mindig más is akartam lenni, nem csak kisebbségi... Észrevettem azonban, hogy ezekről szégyellünk beszélni. Valódi kisebbségi tabutéma. A román Cioran jutott eszembe, aki a magyar uralom idején azt álmodta, hogy magyar szeretne lenni – írja erről Végel Időírás, útközben II. című 2011-es könyvében.)*

A sétakocsikázás, az utolsó városnézés – Lazo Pavletic szívrohamot kap és meghal az út végén – kanyargós útja egyben az elbeszélés menete is: újabb és újabb darabkákban idéződik fel a két ember családtörténete, életük fordulatai, vágyaik és szenvedéseik, árulásai és elárultatásai. Közben feltárul, ami még egyáltalán feltárulhat belőle, Neoplanta elfojtott emlékezete, a város mélyre temetett története, az egyéni és a közös sors szörnyű titkai – mindaz, amit elfed a hallgatás, és könnyörtelen könnyel töröl a történelem.

Újvidék – és „Újvidék” – történetében a sokszínű és sokértelmű élet próbált mindig ellenállni az egyneműsítés kívülről érkező kísérleteinek, a formátlan és rendetlen vitalizmus a hatalmilag rákényszerített formának és rendnek. A forma és a rend, mely mindig valamely nemzeti vagy társadalmi utópia formája és rendje volt, ide az egymást követő felszabadítások, pontosabban bevonulások (vagy egyszerűbben: A Mindenkori Bevonulás) képében érkezett. Kivétel nélkül az itt élők egy részének fizikai, többségének pedig az erkölcsi megsemmisítését hozta magával: tömegmészárlást, az életben hagyottak számára pedig önmaguk feladását és mások elárulását, azaz a bűnbeesést. És természetesen minden újabb Bevonulás újabb árnyalatokat

tüntetett el a sokszínűségből, újabb embercsoportokat kényszerített személyes identitásának öncsonkító egyértelműsítésére.

De a Bevonulás mindig magában hordozta önmaga formájának és rendjének a felszámolását is. Minden újabb Bevonulás a korábbi Bevonulások nyomainak az eltakarításával, a korábbi forma és rend maradványainak az eltüntetésével kezdte: alig lett múlt a jelenből, már el is töröltetett. Újvidék így folyvást idegenné vált önmaga számára: szüntelenül változtak a nevek (embereké és cukrászdáké, utcáké és szállodáké), az egymást követő átépítések megsemmisítették a város hagyományos utca- és térszerkezetét. Még a temetőben sem lehet eligazodni: nem lehet tudni, hogy melyik sírban ki nyugszik voltaképpen – tudjuk meg a *Neoplanta epilógusából*. Újvidék úgy vált egyneművé, hogy közben az életteli rendetlenség helyén a meddő és kiismerhetetlen káosz lett az úr. (Amely természetesen szilárd formának és értelmes rendnek hazudja magát.)

A könyv utolsó lapjain az elbeszélő különös idegennel találkozik. Lazo Pavletic gazdátlanul maradt fiákerét veszi tulajdonába, miközben szándékait egy teljesen ismeretlen és tökéletesen érthetetlen nyelven igyekszik elmagyarázni az elbeszélőnek. *Leszállt a bakról, megragadta a rudat, és vonszolni kezdte a fiákert. Lassan tűnt el az alkonyatban... Arra gondoltam, lehet, hogy ez az alak eszement, nyilván elképzeli, hogy hős, aki majd egy szép napon felszabadít bennünket.*

Ezekkel a szavakkal ér véget a *Neoplanta, avagy az Ígéret Földje*, a regény, amely arról szól, hogy miként lett az Ígéret Földjéből vágyak és emberek mézárszéke, az egymást megértők és egymással szívesen keveredők városának folyójából, a Dunából tömegsír (*multikulturalische Massengrabe*, gondolja magában Lazo Pavletic, de mondani persze nem mondja a városnéző turistáknak, akiket „City Tours” felirattal ellátott fiákerén hordoz körbe Újvidéken).

Ám olvasója számára nem itt és nem evel ér véget a regény. Általános érvényű példázattá egyetemesedik, a *condition humain* ilyen élességgel csakis a peremlétből, a margóról látható látványává és látomásává. Reménytelen könyv, mégis páratlan erejű alkotás. Ewel szerzőjét igazolja: *a remény gyengíti az embert, a reménytelenség erőt kölcsönöz neki*, idézzük még egyszer, ha már elégszer úgysem idézhetjük.

Végel László: Neoplanta, avagy az Ígéret Földje. Városregény, Noran Libro, Budapest, 2013, 298 oldal, 2990 forint.

Tetszik

5 ember kedveli. Legyél te az első az ismerőseid közül!

Kapcsolódó írások:

1. **Végel László: Horthy bevonul (Fragmentumok a Neoplanta avagy az Ígéret Földje című készülő regényből)** A németek azt suttogták: napok kérdése, és megérkezik a...
2. **Almási Miklós: Szép Heléna és a komisszár (Márton László (Párizs): Koestler asszonyai. Budapest, 2012, Noran Libro.)** Minden meg lesz mutatva, le lesz írva, ki lesz nyomtatva,...
3. **Takács Ferenc: „Bandika, mennyiért lennél helyettem asszony?” (Borgos Anna–**

Szilágyi Judit: Nőírók és írók – Irodalmi és női szerepek a Nyugatban.

Budapest, 2011, Noran Könyvesház.) Ady Endrének teszi fel a fenti kérdést Kaffka Margit

egy...

4. **Rainer M. János: Tékozló fiúk (Paul Lendvai: Az eltékozolt ország. Budapest, Noran Libro, 2011.)** Attól függően, honnan számítjuk kezdetét, húsz-huszonkét év telt el a...
5. **Rainer M. János: Üveg alatt korona, szent, magyar (Radnóti Sándor: Az üvegalmárium. Budapest, 2011, Noran Libro.)** Radnóti Sándor kerekén tíz évvel ezelőtt, a Beszélő hasábjain publikálta...

Cimkék: Takács Ferenc